

เทพเจ้าผู้เป็นใหญ่ คือ พระอาทิตย์ เชื่อกันว่า พระอาทิตย์นั้นจะต้องแดงอยู่ได้จำเป็นต้องมีหัวใจมนุษย์ห่อหุ้ม เพราะฉะนั้นจึงเป็นธรรมเนียมของคนพวกนี้ ที่จะต้องทำสงคราม เพื่อจับเชลยมาฆ่า เอาหัวใจบุรุษมาเป็นเครื่องห่อหุ้มพระอาทิตย์ มีประวัติที่บันทึกไว้ว่า ประมาณ ศตวรรษที่ ๑๕ ก่อนที่พวกดเปญจะเข้าไปรุกรานนั้น ได้มีพิชบุรุษายัญโดยใช้นุษย์ถึง ๒๐,๐๐๐ คน พระเป็นผู้ฆ่าแล้วเอามัดทำด้วยหินผ่าควักหัวใจ ครั้นแล้วก็เอาศพโยนลงไปในบรูซาเทพเจ้าแห่งไฟในท่ามกลางไฟ โดยผ่าศพนั้นก่อน ผู้ที่ถูกฆ่าบุรุษายัญจะได้รับเกียรติอย่างสูง ถือว่าเดิมหนึ่งเป็นผู้ตายในสงคราม ในสมัยที่พวกดเปญไปรุกรานในศตวรรษที่ ๑๖ นั้น ก็มีชาวดเปญเป็นอันมาก ถูกจับไปฆ่าบุรุษายัญ ตามพิธีค่านาของพวกนี้

เทพเจ้าที่ดำคัญ ยังมีอีก คือ อุยทซิโลโปชติ (Uitzilopochtli) ครั้งแรกเป็นเทพเจ้าประจำเม็กซิโก ต่อมาเป็นเทพเจ้าแห่งสงคราม และยังมีเทพเจ้าอื่น ๆ อีก เช่น

เทพเจ้าแห่งผู้สร้างสัตว์, เทพเจ้าแห่งฝน, เทพเจ้าแห่งความตาย, และเทพเจ้าแห่งท้องฟ้า

มีผู้พยายามถอดคำแปลแห่งข้อเขียน และบทสวดของคำถ้อยคำ อันมีเหตุผลที่คล้ายคลึงกัน เช่น :

๑. จงให้เสื้อผ้าแก่คนที่เปลือยเปล่า จงเลี้ยงอาหารคนท้อ ไม่ว่าจะสิ้นเปลืองสักเท่าไร

๒. จงดูแลคนเจ็บ เพราะว่าคนเหล่านั้นคือรูปปฏิมาของเทพเจ้า

๓. ผู้ที่จงมองสัตว์ด้วยความอยากหรืออยากเห็นมากเกินไป ชื่อว่าประพฤติกว้างกวมด้วยตา

๔. ขอให้โปรดเมตตาประทานพรซึ่งข้าพเจ้าทั้งหลายไม่ควรจะได้ โดยผ่านทางบุญของพวกข้าพเจ้าเองเถิด.

มีผู้เทียบเคียงว่าศาสนาอินคาหรือของพวกเปรูโบราณ น่าจะดีกว่าศาสนาของพวกเม็กซิกันโบราณ<sup>๕</sup> เพราะศาสนาอินคาไม่ค่อยใช้วิธีฆ่าคนเป็นเรื่องสำคัญทางศาสนา

### หมายเหตุท้ายศาสนาในทวีปอเมริกา

ตำราบางเล่มถือว่าศาสนาในทวีปอเมริกา ที่นับว่าเก่าแก่และตายไปแล้ว ยังมีอีกศาสนาหนึ่ง คือ ศาสนา มายา. คำว่า มายา มิได้หมายความว่า magio หรือศาสนาพ่อมดหมอผี แต่ประการใด แต่เป็นชื่อของชนเผ่าโบราณ ซึ่งตั้งภูมิลำเนาอยู่ทางอเมริกากลาง เป็นศาสนาที่นับถือเทวดาประจำธรรมชาติ เช่น เทพเจ้าแห่งท้องฟ้า, เทพเจ้าแห่งฝน, เทพเจ้าแห่งความตาย และ พระอาทิตย์ ผู้เขียนตำราบางคนก็กล่าวว่าเป็นศาสนาตายเดียวกับศาสนาของพวกเม็กซิกันโบราณ

นอกจากนี้ยังมีถาวรกล่าวถึงชนอีกกลุ่มหนึ่งชื่อ โทลเทค (Toltecs) ซึ่งนับเป็นเผ่าเม็กซิกันโบราณเหมือนกัน แต่ความเชื่อดังกล่าวจะเหมือนกันมากกับเผ่าอัสเทค จึงมิได้แยกเป็นอีกศาสนาหนึ่งต่างหาก

### ๓. ศาสนาที่ตายแล้วในทวีปแอฟริกา

ตามหลักฐานทางโบราณคดีปรากฏว่า ศาสนาที่ตายไปแล้วในทวีปแอฟริกามีเพียงศาสนาเดียว คือศาสนาของพวกอียิปต์โบราณ ศาสนานี้เกิดขึ้นก่อนคริสต์ศักราชประมาณ ๓,๐๐๐ ปี และยั่งยืนมาจนถึง ค.ศ. ๓๘๓ เป็นศาสนาประเภทพหุเทวนิยม คือนับถือเทพเจ้าหลายองค์

นักการศาสนามีความเห็นว่ ก่อนหน้านั้นประชาชนที่ตั้งภูมิตำเนาในแถบแม่น้ำไนล์ เป็นพวกนับถือเครื่องรางของขลัง คือมาจึ่งนับถือเทพเจ้า โดยมีเทพเจ้าแต่ละองค์เป็นผู้ปกครองท้องถิ่น ไม่ว่าจะเป็นครำบด หรือจังหวัด

นอกจากนับถือเทพเจ้าแล้ว ก็ยังมีการนับถือสัตว์หลายชนิดว่าเป็นสัตว์ศักดิ์สิทธิ์ เช่น ในที่บางแห่งนับถือสิงโต, บางแห่งนับถือจระเข้, บางแห่งนับถือสุนัขป่า, หรือสุนัขจิ้งจอก, บ้างก็นับถือกบ, บ้างก็นับถือแมง บ้างก็นับถือลิง และบ้างก็นับถือเหยี่ยว หรือนกกระด่า

การนับถือศักดิ์ กับ การนับถือเทพเจ้าที่มีศรัทธาเป็นรูป  
ศักดิ์ มีที่ท้าวจะเกี่ยวข้องกันอยู่บ้าง รายนามเทพเจ้าที่มี  
ร่างเป็นมนุษย์ แต่ศรัทธาเป็นรูปศักดิ์นั้นมีอยู่มาก เช่น :-

เทพชื่อ อนุมิต มีศรัทธาเป็นต้นขิงจอก, เทพชื่อ  
ฮารอร์ มีศรัทธาเป็นโค, เทพชื่อ ไฮร์ด มีศรัทธาเป็นเหยี่ยว  
นกเขา, เทพชื่อ มุหนั มีศรัทธาเป็นเหยี่ยวตะไกร, เทพชื่อ  
เมเซต มีศรัทธาเป็นแร้ง, เทพชื่อ เซเซต มีศรัทธาเป็นสิงโต  
ตัวเมีย, เทพชื่อ เซค มีศรัทธาเป็นหมู, เทพชื่อ ขนุมี มี  
ศรัทธาเป็นแกะ, เทพชื่อ ฮอช มีศรัทธาเป็นนกกระด่า, และ  
เทพชื่อ เซเมก มีศรัทธาเป็นจระเข้ ส่วนเทพชื่อ บาดัค  
เป็นเทพธิดาแมง

เทพเจ้าผู้ยิ่งใหญ่ที่สุดในศาสนาของพวกอียิปต์โบราณ  
ก็คือ โอสิริส (Osiris) มีคำจารึกและข้อความในคัมภีร์  
ศาสนาเก่าว่า เทพองค์นี้ เป็นราชาแห่งความนิรันดร,  
เป็นเจ้าของแห่งความถาวร, เป็นเจ้าชายแห่งเทพและมนุษย์

ทั้งหลาย, เป็นเทพแห่งเทพ, กษัตริย์แห่งกษัตริย์, เจ้าชายแห่งเจ้าชาย, เป็นผู้ปกครองโลก, เป็นผู้ดำรงอยู่ตลอดกาล

ความจริง ก่อนที่เทพโอติร์ด จะได้รับยกย่องให้เป็นเทพใหญ่ที่สุดนั้น เทพชื่อ รา (Ra) ได้ครองตำแหน่งนี้มาก่อน ในฐานะเป็นเทพเจ้าแห่งดวงอาทิตย์ ส่วนเทพโอติร์ดเป็นเทพเจ้าแห่งแม่น้ำไนล์

เหตุที่ความเคารพนับถือในเทพเจ้าจะเพิ่มมากขึ้นและปะปนกันนั้น เนื่องมาจากชนแต่ละเผ่า ที่มีเทพเจ้าที่เคารพนับถือของตนเอง ค้ายกับเทพเจ้าประจำตำบล หรือจังหวัด รวมทั้งประจำเผ่าด้วย เมื่อเผ่าไหนมีอำนาจได้ปกครองชนเผ่าอื่น เทพประจำเผ่านั้น ก็พลอยมีเกียรติยิ่งขึ้น เผ่าที่ถูกปกครองจึงพลอยนับถือเพิ่มชนจากเดิม โดยนัยนี้กาลเวลาผ่านไป ความผสมปนเปกันของเทพเจ้าก็มีมากยิ่งขึ้น เทพชื่อ รา ซึ่งแต่เดิมเป็นพระอาทิตย์ ยิ่งใหญ่ที่สุดกว่าเทพทั้งปวง ก็มีผู้นับถือน้อยลง กลายเป็นเทพโอติร์ดก้าวขึ้นสู่ความยิ่งใหญ่แทน.

เทพเจ้าของอียิปต์มีชนมดง ตามความเปลี่ยนแปลง  
 ทางการเมืองหรือการสงคราม ที่เนื่องมาจากการแย่งอำนาจ  
 กัน ขอยกตัวอย่าง เช่น เทพโฮรัสแห่งเมืองเบห์เคท เป็น  
 เทพชั้นนำแห่งอียิปต์ภาคใต้ ส่วนเทพเซทแห่งเมืองออมบอส  
 เป็นเทพชั้นนำแห่งอียิปต์ภาคเหนือ เนื่องจากอาณาจักร  
 ทั้ง ๒ เป็นคู่แข่งและทำสงครามกันอยู่เดิมนอ เทพทั้ง ๒ ก็  
 กลายเป็นมีดภาพขัดแย้งกันไปด้วย แม้มืออาณาจักรทั้ง ๒  
 เด็กทำสงครามกันจนเรื่องขัดแย้งแต่เดิมเป็นที่ลืมเลือนไป  
 แล้ว แต่ความคิดถึงเทพทั้ง ๒ ว่าเป็นศัตรูกันยังมีอยู่ คือ  
 เทพโฮรัสในฐานะพระอาทิตย์ จะต้องต่อสู้กับเทพซีเชท  
 ซึ่งเป็นเทพแห่งความมืดอยู่ตลอดกาลนิรันดร ต่อมาเมื่อ  
 เมืองเมมฟิสเป็นราชธานีแห่งอียิปต์ เทพซีเชทาก็เป็น  
 หัวหน้าเทพอื่น ๆ ต่อมาอีก เมื่อชาวเมืองเฮเบต์ได้ครอง  
 อำนาจสูงสุด เทพซีเชท อาโมน ก็กลายเป็นผู้นำของเทพ  
 ทั้งหมด

เนื่องจากพระในศาสนาอียิปต์โบราณมีตัวตนเกี่ยวข้องกับ  
 อยู่อย่างใกล้ชิด จึงเชื่อกันว่า พระจะเป็นผู้จัดระเบียบเทวดา  
 ซึ่งยุ่งเหยิงให้เป็นชุด ที่เรียกว่าชุด “โครเทท” โดยรวม

เทพ ๓ องค์ มาอยู่ในครอบครัวเดียวกัน คือพ่อแม่และลูก เช่นชาวเซเบต มีชุดโครเทพ คือ อาโนน เป็นบิดา มีท เป็นมารดา และ โคน เป็นบุตร. แต่ชุดโครเทพ ซึ่งเป็นที่รู้จักกันดีในชีวิตของชนชาวอียิปต์โบราณ ก็คือ โอสิริส เป็นบิดา อิชิส เป็นมารดา และ โฮรัส เป็นบุตร

ความเชื่อในชีวิตภายหลังความตาย เป็นมูลเหตุอันหนึ่งให้มีประเพณีทางศาสนาเกี่ยวกับผู้ตาย คือเขาเชื่อกันว่าทันทีที่มนุษย์ตายลง วิญญาณจะลงไปสู่โลกเบื้องล่าง ซึ่งจะมีการพิพากษาในสภาแห่งความจริง ซึ่งเทพชื่อ โอสิริสเป็นประธาน มีเทพอื่นๆ อีก ๔๒ องค์ เป็นผู้แทนเขต ๔๒ เขตของอียิปต์โบราณ คอยเป็นผู้ชี้แจงข้อเท็จจริงว่า คำตำราภาพของผู้ตายนั้นเป็นจริงหรือไม่

ในการพิพากษาคำดีความชั่วของผู้ตายนั้น จะมีการนำหัวใจของผู้ตายขึ้นตราชั่ง เทียบกับอีกข้างหนึ่งซึ่งมีขนนกได้ไว้ ขนนกเป็นเครื่องหมายของความยุติธรรม หรือความชอบธรรม ถ้าขนนกหนักกว่า ก็แสดงว่าผู้นั้นทำ

ความดีไว้ จะได้มีโอกาสไปอยู่ในสวรรค์กับเทพชื่อ โอดีริส ถ้าชนนกลเบากว่า ก็แสดงว่าทำชั่วไว้ ซึ่งจะต้องถูกลงโทษ ให้ตกนรกทนทุกข์ทรมาน หรือให้ไปเกิดในรูปแห่งสัตว์ วิจารณ์านที่ไม่ดีไม่งามต่าง ๆ

การทำมัมมี่หรือศพอามยา เพื่อเก็บร่างของผู้ตายไว้ มิให้เน่าเปื่อยนั้น เนื่องจากความเชื่อลึกลับว่า ในภายหลัง จะฟื้นขึ้นมามีชีวิตอีก และเพราะมีความเชื่อตามเทพนิยาย ที่ว่า เทพโอดีริส ก็เคยถูก เทพ ชื่อ เซท ผู้เป็นน้องชายฝาแฝดของตนฆ่าถึงแก่ชีวิต แต่ภริยาผู้เป็นน้องสาวชื่อ อีซิด ได้อามยาและนำไปฝังไว้ในโคลนในแม่น้ำไนล์ ภายหลัง เซทค้นพบศพอีก จึงดับเป็นท่อน ๆ ถึง ๑๔ ท่อน ขวางไป ตามกระแสลม แต่ในที่สุดอีซิดได้เก็บรวบรวมมาอีก และช่วยกันกับบุตร ไฮรัส ทำให้ โอดีริส ฟื้นขึ้นมาได้อีก ด้วยพิรุณทางมายาบางประการ

ผู้ที่ได้ไปอยู่ในสวรรค์นั้น จะได้รับความสุขไม่ขาดสาย เป็นความสุขชั่ววันนิรันดร แต่ถ้าผู้ตายผู้ใดต้องการเอาชนะ

ความตาย และความแก่เฒ่าคืออกุศล ผู้หนึ่งจะต้องถูกระทำให้เหมือนกับเทพชื่อโฮตีริสทุกประการ จะมีภารกิจชื่อให้ว่า โฮตีริส มีม้วนกระดาษที่ทำด้วยพฤษชาติ ชื่อ ปาปิรุส บันทึกข้อความอันประกอบด้วยเวทมนต์ รูปภาพ อันเรียกว่า คัมภีร์ของผู้ตาย (The Book of the Dead) และเครื่องใช้บางอย่างบรรจุไว้ที่หตุ่มฝังศพด้วย ในสมัยก่อนประวัติศาสตร์ ถ้ามีการฝังศพศิษย์หรือคนชั้นสูง จะมี การนำทาสมาฆ่าเพื่อให้ไปรับใช้ในปรโลกด้วย แต่ในสมัยต่อมาได้มีการนำดินเหนียวมาปั้นเป็นรูปคนรับใช้แทนการฆ่าคนจริง ๆ ที่หตุ่มฝังศพ

มีผู้กล่าวกันว่าศาสนาของอียิปต์โบราณ ได้มีความคิดคำนึงถึงศีลธรรมอยู่มาก ดังจะเห็นได้จากการที่ผู้ตายไปปรากฏตัว เมื่อมีการพิพากษาความดีความชั่ว ต่อหน้าเทพชื่อ โฮตีริส นั้น มีการระบุถึงความผิดที่ได้กระทำหรือไม่ ด้วย เช่น การฆ่าคน, การทำชั่ว, การนำน่านมออกจากปากเด็ก, การโกงตาชั่ง, การโกงด้วยเครื่องวัด.

ศาสตราจารย์บราเตน ตีรูปข้อดังกล่าวไว้ ๔ ประการ  
เกี่ยวกับค่านิยมของชาวอียิปต์โบราณคือ :-

๑. ค่านิยมของอียิปต์โบราณ มีการพัฒนาขนาน  
ไปกับพัฒนาการแห่งการเมืองการปกครอง

๒. มีความเชื่อในชีวิตอนาคต สำหรับพระเจ้าแผ่นดิน  
ดินก่อน แต่ภายหลังสำหรับบุคคลทุกคน

๓. มีการเน้นหนักทางศีลธรรมอย่างน่าสังเกต เทพ  
เจ้าที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับในกรณี ก็ได้รับการตีความไปในทาง  
ต้องการความดีงาม

๔. มีความเชื่อว่า ชีวิตในอนาคต กำหนดด้วย  
การครองชีพทางศีลธรรม อันนับเป็นความเชื่อที่เก่าแก่  
เท่าที่เรารู้ได้.

เกี่ยวกับกำหนดกาลที่ค่านิยมของชาวอียิปต์โบราณ  
เริ่มขึ้นก่อนคริสต์ศักราช ๓,๐๐๐ ปี จนถึงคริสต์ศักราช

๓๘๑ ปีนั้น โปรดทราบว่าระยะกาศเริ่มต้นกำหนดด้วยราช-  
วงศ์แรกที่ปกครองอียิปต์ ส่วนระยะกาศสุดท้ายกำหนดด้วย  
การที่จักรพรรดิโรมัน พระนามว่า ซีโอดีตุส ผู้ได้ช่วย  
ต่อคืนแดนแถบนี้ ได้ตั้งปีคโบสถ์สุดท้ายของชาวอียิปต์

## ๔. คำสอนที่ตายแล้วในทวีปเอเชีย

ได้กล่าวแต่ไว้ในเบื้องต้นว่าคำสอนที่ตายไปแล้วในทวีป  
เอเชียมีอยู่ ๕ คำสอน คือ

๑. คำสอนของพวกเขาบาบิโลเนียน
๒. คำสอนของพวกเขาฟินิเซียน
๓. คำสอนมณัฏ
๔. คำสอนมิถรา
๕. คำสอนของพวกเขาฮิไท

## (๑) คำสอนของพวกบาบิโลเนียน

ความจริงเมื่อกล่าวถึงคำสอนของพวกบาบิโลน หรือ  
 บาบิโลเนียน นักการศาสนาที่มักจะถูกกล่าวถึงคำสอนของพวก  
 อัสดีเรียนควบคู่กันไปด้วย เมื่อตั้งเหตุผลตามข้อเท็จจริงจะ  
 เป็น ๒ คำสอน เพราะบางคนก็แยกกล่าวได้เป็นอีกคำสอน  
 หนึ่งทีเดียว แต่เนื่องจากมีหลักฐานว่า คำสอนของพวก  
 อัสดีเรียนนั้น ก็เอาไปจากคำสอนของพวกบาบิโลเนียน  
 เอง ชื่อเทพเจ้าชามัน เทพนิยาย ตลอดจนสัญลักษณ์  
 ต่าง ๆ ก็นำมาจากของพวกบาบิโลเนียนโดยมาก ในที่  
 นี้จึงมิได้แยกเป็นอีกคำสอนหนึ่งต่างหาก แต่ถ้าท่านผู้ใฝ่ใจ  
 จะแยกกล่าวอีกคำสอนหนึ่ง ก็อาจทำได้ ผู้เขียนมิได้แยก  
 ไว้ เพราะเห็นว่า ความเห็นเรื่องจักรวาลที่ดี เรื่องเทวดา  
 ที่ดี พิธีกรรมต่าง ๆ ก็ดี ได้นำไปจากคำสอนของพวก  
 บาบิโลเนียน ถึงขนาดที่ว่า ถ้าจะศึกษาเรื่องคำสอนของ  
 พวกอัสดีเรียนแล้ว ก็มีตำราอ้างอิงให้ศึกษาคำสอนของ  
 พวกบาบิโลเนียน ความต่างกันจะมีเพียงอย่างเดียวคือ  
 พวกอัสดีเรียน มีเทพประจำชาติชื่ออัสตุร ซึ่งเป็นเหตุให้  
 ดึงขอคืนแดนอัสดีเรีย ตามชื่อของเทพเจ้าของตน.

กำหนดกาดแห่งค่านาของพวกบาบิโลเนียนั้น เริ่ม  
 ต้นเมื่อประมาณ ๓,๗๕๐ ปี จนถึง ๕๐๐ ปีก่อนคริสต์ศักราช  
 กำหนดกาดดังกล่าวมานี้ เป็นไปตามประวัติศาสตร์ คือ  
 อาณาจักรบาบิโลเนียนั้น ตั้งอยู่ ณ หุบเขาแห่งแม่น้ำไทกริส  
 และยูเฟรติส ได้แก่ประเทศอิรักในปัจจุบัน ประชาชนแห่ง  
 อาณาจักรบาบิโลเนีย ได้ให้กำเนิดอารยธรรมแห่งเอเชีย  
 ตะวันตก และได้ถูกกษัตริย์ไซรัสแห่งเปอร์เซีย ยกทัพเข้า  
 ยึดครองเมื่อปี ๕๓๘ ก่อน ค.ศ. อาณาจักรนั้นจึงล่มจมตั้งแต่  
 นั้นมา.

ความเชื่อถือในเทพเจ้า เป็นไปในลักษณะเชื่อว่า  
 ธรรมชาติต่าง ๆ มีเทพเจ้ากำกับอยู่ และเทพเจ้าเหล่านั้น  
 ก็มีลักษณะหรือความเป็นไปแบบมนุษย์เรานี้เอง ทุก ๆ  
 เมืองมีเทพเจ้าของตนเองประจำในฐานะเป็นผู้คุ้มครองรักษา  
 และประชาชนแห่งเมืองไหน นับถือเทพเจ้าอะไร ก็ถือว่า  
 เทพเจ้าของตนนั้นยิ่งใหญ่กว่าเทพเจ้าอื่น ๆ มีการนับถือ  
 เทพเจ้า ๓ องค์ แบบ “ไตรเทพ” ของอียิปต์ เป็นแก่น  
 ชื่อต่างออกไป คือ อนุ เทพเจ้าแห่งท้องฟ้า, เอนดิสหรือ

เขตเทพเจ้าแห่งโลก และอ้อา เทพเจ้าแห่งน้ำน้ำ ต่อจากนั้นก็มัสซุคไตรเทพกลุ่มที่ ๒ คือ ซิน เทพเจ้าแห่งดวงจันทร์, ซามซ เทพเจ้าแห่งดวงอาทิตย์ และอดัด หรือ รัมมัน เทพเจ้าแห่งบรรยากาศ, พายุ, พายุร้องและสายฟ้า เทพแต่ละองค์ดังกล่าวนี้มีศูนย์กลางแห่งการบูชา ในเมืองต่างๆ ไม่เหมือนกัน เช่น เทพอนู ได้รับการบูชาในเมืองอีเรก เทพซ็อ เอนดิด ในเมืองนิบปूर เป็นต้น

นอกจากนี้ยังมีเทพเจ้าฝ่ายสัตว์ ซึ่งมีหน้าที่ในการให้กำเนิดแก่เทพบุตร เทพธิดา ในจำนวนเทพฝ่ายสัตว์เหล่านี้มีเทพที่นับว่าสำคัญที่สุด คือ อิชตาร์ เป็นเทพเจ้าแห่งความรัก เทียบด้วย เทพวีนัสของชาวโรมัน

โบสถ์ หรือ ซิกกูรัท เป็นคฤหาสน์ใหญ่และสวยงามมาก สร้างไว้ในนครทั้งหลายของบาบิโลเนีย ดูงเห็นอาคารบ้านเรือนทั้งหลาย พระเป็นผู้ควบคุมดูแล และโดยปกติ พระเป็นกลุ่มชนที่ได้รับการศึกษาดีโดยเฉพาะ

การบูชาของศาสนานี้ มีการฆ่าโค, แกะ, ปลา, มีผลไม้ และดอกไม้ วางไว้บนแท่นบูชา มีการสดุดีอันนอบน้อม และมีบทสวดอันศักดิ์สิทธิ์

ประชาชนชาวบาบิโลเนียนศึกษาถึงความเคลื่อนไหวแห่งดวงดาวด้วยความสนใจใกล้ชิด นับได้ว่าเป็นต้นเค้าแห่งการศึกษาดาราศาสตร์ วรรณคดีที่เลื่องลือ ได้เล่าถึงเทพนิยาย และเรื่องการสร้างโลก ซึ่งนักการศาสนาเชื่อกันว่า ได้มีอิทธิพลเป็นอันมาก ต่อข้อความในคัมภีร์ไบเบิลตอนต้น ๆ ของพวกยิว และกรีกเดียน

ศาสตร์จารย์ บราเคน ให้ข้อสังเกตไว้สำหรับศาสนาของพวกบาบิโลเนียน รวม ๖ ข้อ คือ:—

๑. มีความเจริญควบคู่กันไประหว่างศาสนากับการเมือง (คือเมืองไหนมีอำนาจเทพเมืองนั้นก็ยิ่งใหญ่ คดีัย ศาสนาของอียิปต์โบราณ)

๒. มีการรวมเทพเจ้าเป็นกลุ่ม กลุ่มละ ๓ องค์ คัดย้ายของอียิปต์
๓. มีความโน้มเอียงในการบูชาเทพเจ้าองค์เดียว
๔. มีพัฒนาการขนานไปกับศาสนาของพวกเขาเช่น
๕. มีเรื่องเทพเจ้าเป็นเรื่องสำคัญในศาสนา
๖. เรื่องชีวิตในอนาคต ไม่ถือเป็นสำคัญในศาสนา

### (๒) ศาสนาของพวกเขาฟินีเซียน

พวกฟินีเซียน คือ พดเมืองของอาณาจักร ฟินีเชีย (Phoenicia) ซึ่งได้แก่ดินแดนชายฝั่งทะเลของซีเรียในปัจจุบัน ขยายไปทางเหนือ จากภูเขาคาร์เมต ประมาณ ๓๐๐ ไมล์ ชนเผ่าคาเรจซึ่งเป็นคู่แข่งของพวกเขาโรมันนั้น ดั้งเดิมก็ขึ้นอยู่กับชนเผ่าฟินีเซียน.

ศาสนาของชนเผ่าฟินีเซียนมีส่วนสำคัญในชีวิตของเขา มาก ศาสนานี้นับถือเทพเจ้ามากหลาย แต่ละองค์มีนามทั่วไปว่า บาลัต (Baal) เหมือนกันหมด พิธีกรรมของศาสนานี้

มีการข้ามมนุษย์ชายัญ และการตั้งเวทย์เทพเจ้าด้วยกาม  
ความจริงพิธีกรรมแบบหลังนี้ มิใช่มีแต่ของชาวฟินิเชีย  
เท่านั้น แม้ในศาสนาที่ตายแล้วอื่น ๆ เช่น ของอียิปต์  
ของกรีก และแม้ศาสนาฮินดูบางสาขา ซึ่งเป็นศาสนาที่มี  
ผู้นับถืออยู่ในปัจจุบันก็มีพิธีกรรมทำนองนี้

### (๓) ศาสนามันิก

ศาสนาที่มีชื่อที่ใช้กันในภาษาอังกฤษว่า Manichaeism  
ส่วนผู้นับถือศาสนานี้ ใช้คำอังกฤษว่า Manichee (มันิก)  
ศาสนานี้คงชื่อตามศาสดา ผู้มีนามว่า มณี (Mani) ผู้เขียน  
ต้นนิพนธ์ว่าชื่อศาสนาที่เขียนเป็นภาษาอังกฤษแบบนั้นคงจะ  
มาจากภาษาละตินที่เขียนชื่อ มณี เป็น มนิกุส Manichaeus  
ศาสนานี้มีหลักการเป็น “ทวินิยม” หรือ dualism อันเชื่อ  
ในหลักการ ๒ อย่าง คือ เทพฝ่ายแสงสว่าง และพญามาร  
ฝ่ายความมืด หลักการ ๒ อย่างนี้ตรงกับศาสนาโซโรอัสเตอร์

ซึ่งจะกล่าวต่อไป เป็นแต่ต่างกันโดยชื่อ และรายการปลัด  
ย่อยเท่านั้น

คำสดตามนี้ เกิด ค.ศ. ๒๓๖ คาย ค.ศ. ๒๗๖ แต่ปี  
เกิดยังไม่แน่ชัด ท่านผู้นี้เกิดใกล้เมือง ซเคติโพน ในแคว้น  
เมโซโปตาเมีย และได้เริ่มเผยแผ่คำสดนานี้ ในวันที่ ๒๐  
มีนาคม ค.ศ. ๕๔๒ คือเมื่ออายุประมาณ ๒๗ ปี ได้เดินทาง  
เผยแผ่คำสดไปในเอเชียกลาง อินเดีย และภาคตะวันตก  
ของประเทศจีน และได้กลับสู่ภูมิดำเนาเดิม เมื่อ ค.ศ. ๒๗๐  
ได้ทำให้คนนับถือมีขึ้นน้อย แต่มาเสียชีวิตที่ในครั้งสุดท้ายได้  
ถูก มะกั หรือพระแห่งคำสดนาพื้นเมืองเบียดเบียน ทั้งยังถูก  
พระเจ้าบาหรมที่ ๑ กษัตริย์แห่งเปอร์เซีย สั่งการให้ทรมาน  
และถอดหนังจนตาย คัมภีร์คำสดนาของคำสดคามุนีได้สูญหายไป  
ไปทั้งหมด

ตามหลักการของคำสดนานี้ ปรากฏว่าอาณาจักรแห่ง  
แสงสว่างได้ส่งทูตลงมาแนะนำทางแห่งความดีแก่นุชนชาติ

บุคคลที่ตั้งมานั้น รวมทั้งโนอา, อับราฮัม, โซโรแอสเตอร์, พระพุทธเจ้า, พระเยซู และมณี เป็นคนสุดท้ายซึ่งยิ่งใหญ่ที่สุด ศาสนานี้ดำรงมาได้ประมาณศตวรรษที่ ๑๐ แห่งคริสต์ศักราช ก็ถึงตายตัว

อนึ่ง หลักการของศาสนาอื่น ก็ยังมีที่สำคัญอีกบางประการ อันได้แก่ความเชื่อในเรื่องราวในอดีต อนาคต และปัจจุบัน

เรื่องของอดีต คือในสมัยหนึ่ง พญามาร หรือ ซาตาน ผู้เป็นประมุขแห่งอาณาจักร มีด ได้รุกรานอาณาจักรสว่าง และทำการไถ่ผด คือบุคคลผู้เป็นต้นกำเนิดของมนุษย์ทั้งปวงในตอนแรก แต่เทพเจ้าแห่งแสงสว่างผู้สร้างมนุษย์คนแรกนั้นได้เข้าต่อสู้ด้วยพระองค์เอง พญามารจึงพ่ายแพ้ไป แม้กระนั้นพญามารก็ได้กินเอาเนื่อหาของแสงสว่างไปมากอยู่เหมือนกัน ฉะนั้นจึงต้องพยายามบังคับให้พญามารคายออกมาให้จงได้ ถึงที่พญามารคายออกมา ก็ได้เกิดเป็น

พระอาทิตย์ พระจันทร์ ส่วนร่างของพญามารก็กลายเป็นโลก  
ด้วยเหตุนี้โลกจึงประกอบไปด้วยส่วนทั้งทศและชิว

**เรื่องของบัจจุบัน** คือการพยายามทำให้เศษแห่ง  
แสงสว่างที่ยังติดค้างอยู่ในโลก ได้หลุดพ้นไปจากโลก และ  
มีความเชื่อกันว่า มังวลธอนาแห่งจักรวาล ซึ่งเก็บเศษแห่ง  
สว่าง จากกายของคนที่กำลังตาย ได้ดึงไปเก็บไว้ที่ดวง  
อาทิตย์และดวงจันทร์ พอเศษแห่งแสงสว่างเหล่านั้นบริสุทธ์  
แล้ว ก็นำไปสู่แหล่งเดิม ที่เรียกว่าแนวแห่งความรุ่งโรจน์  
(เข้าใจว่าจะได้แก่ดาวแดงขาว ๆ บนท้องฟ้า ที่เห็นได้ชัดใน  
เวดากดางคืนข้างแรม ที่เรียกว่าทางช้างเผือก หรือ Milky  
Way) ตกตงอาณาจักรแห่งแสงสว่างตามความเข้าใจของ  
ศาสนานี้ ก็น่าจะได้แก่ทางช้างเผือกนั่นเอง

**เรื่องของอนาคต** เมื่อได้สกัดแสงสว่างออกจาก  
มนุษย์หมดสิ้นแล้ว โลก (ซึ่งเป็นกายของพญามาร) ก็จะ  
ไหม้ลุกเป็นเปลว เป็นเวลา ๓๕๖๘ ปี คือถูกทำลายหมด  
จะคงเหลืออยู่เพียงอาณาจักรแห่งแสงสว่างแต่อย่างเดียว.

## (๔) ศาสนามิถรา

ศาสนานี้เรียกชื่อในภาษาอังกฤษว่า Mithraism คำว่า มิถรา หมายถึงเทพเจ้าผู้ยิ่งใหญ่ เป็นศาสนาที่มีลักษณะเป็น เอกเทวนิยม คือ เชื่อกันในเทพเจ้าผู้ยิ่งใหญ่องค์เดียว แม้ จะเกิดในเอเชีย แต่ก็ได้เผยแพร่หายไป ในอาณาจักรโรมัน และในกลุ่มชาวโรมันที่เป็นทหาร ยังมีซากเหลือปรากฏ คือ กำแพง หรือ ผนัง ตั้งก่อสร้างของชาวโรมัน ผู้เคยรุกราน เกาะอังกฤษ และได้ไปยึดครองอยู่ในระยะหนึ่ง มีภาพเขียน หรือร่องรอยอื่น ๆ ซึ่งให้เห็นว่า ในสมัยนั้นศาสนามิถรา ได้ แพร่หายไป เป็นศาสนาในอาณาจักรโรมัน

ศาสนามิถรา เจริญถึงขีดในศตวรรษที่ ๒ แห่ง คริสต์ศักราช ครั้นถึงศตวรรษที่ ๔ ก็เสื่อมตายเป็นที่สุด การตายเป็นของศาสนานี้ก็ก้ำกวม ของศาสนามิถราก็ตาม ผู้คนคิดว่า บางท่านได้บันทึกไว้ว่า เพราะถูบบังคับจากศาสนา คริสต์

- 
๑. ตรงกับคำว่ามีคุณในศาสนาฮินดูหรือพราหมณ์
  ๒. อี. รอยสตัน ไปค์

แต่แม่เช่นนั้นคัดค้านามิถรา ซึ่งเกิดก่อนคริสต์ศักราชก็  
ยังมีความตะม้ายคล้ายคลึงกับหลักคริสต์ศักราชอยู่มาก เช่น  
พิธีต่างบาป, พิธีกินขนมปังกับเหล้าองุ่น การถือวันอาทิตย์  
เป็นวันสำคัญทางศาสนา การถือวันเกิดของมิถราว่าตกใน  
วันที่ ๒๕ ธันวาคม ศักราชามิถราเชื่อว่าชีวิตนี้มีโชติสุดท้าย  
แต่เป็นทางไปสู่ชีวิตที่มีความสุข หรือความทุกข์ชั่วนิรันดร์  
อีกต่อหนึ่ง กล่าวคือในวันสุดท้าย มิถรา ซึ่งเป็นเทพเจ้าผู้  
ยิ่งใหญ่ จะเรียกให้ผู้ตายทุกคนลุกขึ้นมาจากหลุมฝังศพ  
แล้วตั้งผู้ทำความดีไปสู่สวรรค์ ผู้ทำความชั่วไปสู่อาณัติจักร  
แห่งความมืดมน

หลักใหญ่ของศักราชามิถรา คือการบูชามิถราเทพเจ้า  
ผู้ยิ่งใหญ่ ผู้แต่งตำราบางคนกล่าวว่า ชื่อ มิถรานี้ ปรากฏ  
ทั้งในคัมภีร์พระเวทของศักราชพราหมณ์ และในคัมภีร์  
อเวตตะของศักราชไซโรเดเคอ์ ที่ปรากฏในคัมภีร์พระเวท  
นั้นในฐานะเป็นเทพเจ้าแห่งแสงสว่างในท้องฟ้า ส่วนที่ปรากฏ

๑. ความสัมพันธ์ระหว่างศาสนาฮินดูกับศาสนาไซโรเดเคอ์  
มีข้อความที่กล่าวไว้แล้วในหนังสือศาสนา เปรียบเทียบของผู้เขียนหน้า  
๒๔๔-๒๔๖

ในคัมภีร์เวสต์ในฐานเป็นผู้ช่วยของโฮรมัดด์ (Ormuzd) หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า อหุรมัดด์ ในการต่อสู้เพื่อความก้าวหน้าแห่งความถูกต้อง และเหตุแห่งแสงสว่าง ศาสนานี้มีความโน้มเอียงไปในทางบูชาพระอาทิตย์ด้วย

กล่าวตามเทพนิยายของศาสนาไมถรา เทพเจ้า ได้ทรงเกิดเป็นมนุษย์จากก้อนหิน หรือในถ้ำ คนเลี้ยงแกะเป็นพวกแรกที่แสดงความเคารพต่อเทพเจ้านั้น พระองค์ได้แสดงปาฏิหาริย์ฆ่าโคผู้อันศักดิ์สิทธิ์ตัวหนึ่ง เพื่อให้โดहितของโคทำโลกให้อุดมสมบูรณ์ ต่อมา ไมถรา หรือเทพเจ้าผู้ยิ่งใหญ่ นั้น ก็ขึ้นไปอยู่บนสวรรค์ แต่ก็พร้อมที่จะช่วยเหลือ และประทานพรแก่ผู้ที่เชื่อถือในพระองค์ ภาพยนตร์ที่ค้นพบในหลายภาคของยุโรปทำเป็นรูปคอนเทปเจ้าไมถรา กำดั่งฆ่าโค

เพราะเหตุที่แหล่งกำเนิดของเทพเจ้า เป็นถ้ำ ฉะนั้น การบูชาในศาสนาไมถรา จึงกระทำกันในถ้ำ บางครั้งก็เป็นถ้ำจริง บางครั้งก็ทำจำลองขึ้น

การที่จะเป็นผู้นับถือศาสนานิกายอื่น มีพิธีกรรมถึง  
๗ ชนิด ในการนับพิธีเจิมหน้าผากด้วยเลือดแกะหรือโคผู้  
เป็นการด่างบาปด้วย

### (๕) ศาสนาของพวกฮิไท

ศาสนาของชนเผ่านี้ เจริญรุ่งเรืองถึงขีดระหว่าง  
๓,๕๐๐ ถึง ๓,๒๐๐ ปี ก่อนคริสตกักราช มีลักษณะเป็น  
พหุเทวนิยมผสมทวินิยม คือเชื่อถือในเทพเจ้ามากองค์ แต่  
นิยมนับถือเป็นคู่ ๆ เช่นเทพเจ้าฝ่ายชายและฝ่ายหญิงประจำ  
สวรรค์, พนดิน, แม่น้ำ บ่อน้ำ, ตม, เมฆ เป็นต้น  
หลักฐานของศาสนานี้ที่ขุดค้นพบ ณ เมือง โบซัส-เกอซ  
(Boghaz—Keui) มีการกล่าวถึงชื่อเทพเจ้าของพวก  
บาบิโลเนียน, ฮิตติเรียน, พวกอินโด-ยุโรป, พวกอินเดียน  
รวมไว้ในศาสนาของตนด้วย แสดงว่ามีใจกว้างขวางในการ  
รับเอาเทพเจ้าของศาสนาต่าง ๆ มาไว้ในศาสนาของตน แต่

๑. ได้แก่พวกออรัน ซึ่งมีภาษาสาขาเดียวกันทั้งในยุโรป  
และอินเดีย อันรวมถึงภาษาเปอร์เซียด้วย

เทพเจ้าที่ยิ่งใหญ่นั้น มีเป็นของตัวเองต่างหาก คือเทพบุคร  
แห่งอากาศ และเทพธิดาแห่งดวงอาทิตย์ ซึ่งมีนามว่า เคซึบ  
และเคพีคหรือเคพะ โดยดำคับ

แม้ว่าพวกลัทธิไทจะตั้งอำนาจลงแต่เป็นเวदानาน แต่  
อิทธิพลแห่งศาสนาของพวกลัทธิไท ยังคงมีอยู่ในดินแดนแถบ  
เมดิเตอร์เรเนียนตะวันออก มีคำกล่าวที่ว่า ลัทธินับถือเทพเจ้า  
คู่ดามักริยา ที่แสดงสัญลักษณ์ออกเป็นรูปโคผู้ กับ  
สิงโตนั้น สืบเนื่องมาจากศาสนา ในศตวรรษที่ ๓ แห่ง  
คริสต์ศักราช ยังมีการบูชา ที่เรียกว่า “เทอดมรด” (Divine  
Marriage) ของชาวพอนเมือง ในเอเชีย ไมเนอร์ และใน  
ซีเรีย

พวกทหารโรมันก็เคยนำเอาลัทธิเทพเจ้าของชาวลัทธิไท  
คือ รูปผู้ชายได้หมวกแบบชาวลัทธิไท ยืนบนหลังโคผู้ ถือ  
ธำมรงค์ และชวาน ไปแพร่หลายในที่ต่าง ๆ รวมทั้งใน  
อังกฤษ ซึ่งมีการค้นพบรูปของเทพเจ้าดังกล่าวมาด้วย.

๑. คำว่าเอเชีย ไมเนอร์ นี้ บางคนใช้คำไทยว่า “เอเชีย  
น้อย” หมายถึงส่วนหนึ่งของทวีปเอเชีย ซึ่งตั้งอยู่ระหว่างทะเลดำกับ  
ทะเลเมดิเตอร์เรเนียน ดินแดนของตุรกีส่วนใหญ่ตั้งอยู่ในเอเชียไมเนอร์

## สรุปความเรื่องศาสนาที่ตายแล้ว

ตามที่ได้อ่านถึงศาสนาที่ตายไปแล้ว ในทวิปต่าง ๆ รวมด้วยกัน ๑๒ ศาสนานั้น ท่านผู้อ่านจะเห็นได้ว่าล้วนเป็นศาสนาที่ตกอยู่ในประเภท เทวนิยม คือ เชื่อถือในเทพเจ้าทั้งสิ้น และเทพเจ้าแห่งดวงอาทิตย์ ซึ่งคู่เหมือนจะมีอยู่ในแทบทุกศาสนา ได้ดำรงตำแหน่งเป็นเทพเจ้าขึ้นมา

ความจริงยังมีศาสนาพื้นเมืองในอีกหลายถิ่น ที่ตายไปแล้ว ซึ่งมีได้นามากกล่าวได้ เพราะยังมีได้มีการค้นคว้าเป็นหลักฐาน ถึงขนาดได้รับการรับรองไว้ในทำเนียบศาสนาโบราณที่ตายไปแล้ว

แต่ก็พอจะเห็นได้ว่า มนุษย์มีความเชื่อในเทพเจ้าประจำธรรมชาติและในอำนาจลึกลับที่มองไม่เห็น แล้วศึกษาวิธีต่าง ๆ มีการอ่อนนอบบวงสรวงเป็นต้น เพื่อจะทำให้เทพเจ้าเหล่านั้นเห็นความจงรักภักดีของตน จะได้อำนวยสวัสดิภพหรือคุ้มครองภัยอันตรายให้

ท่านผู้อ่านที่เป็นพุทธศาสนิกชน คงเห็นแล้วว่าพระพุทธรูปของเราที่มีลักษณะแปลก ที่ไม่ได้ยกความเป็นใหญ่ให้แก่เทวดาใดๆ เลย แม้จะกล่าวถึงเทวดา ก็ถือว่าเทวดาจริงๆ เสียอีก ยังต่ำกว่าเทวดาโดยความบริสุทธิ์ คือมนุษย์เราทั้งหลาย ถ้าประกอบคุณงามความดี ทำให้เกิดความบริสุทธิ์ทาง กาย วาจา ใจ แล้ว ก็มีฐานะสูงกว่าเทวดาโดยกำเนิด ทั้งนี้เพราะทางพระพุทธรูปถือเอาคุณธรรมเป็นหลักใหญ่ เทวดาจริงๆ ถ้าเลอะเทอะก็พอเทียบได้กับคนที่ในตระกูลสูง และประพฤติกวีเลวทราม ผู้คนที่เกิดในตระกูลสามัญที่ตั้งอยู่ในความดีไม่ได้

เมื่อพระพุทธรูปนามที่หักการไม่ยกความเป็นใหญ่ให้แก่เทวดาเช่นนั้น จึงไม่มีแนวคำสอนให้อัศจรรย์ เช่นดวงเทพเจ้าใดๆ แต่ได้เสนอหลักการคือ ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว ขึ้น เพื่อให้มนุษย์คิดพึ่งตนเอง ในการสร้างความคิด



ให้เรามีอิสระเสรีที่จะไตร่ตรองพิจารณาหาเหตุผล ไม่ด่วน  
เชื่อในเรื่องอะไรอย่างมงาย ยิ่งได้ศึกษาหลาย ๆ ศาสนา  
ยิ่งทำให้เรามีโอกาสเปรียบเทียบได้ดียิ่งขึ้น ว่าพระพุทธ  
ศาสนาที่เรานับถือนั้น ต่างจากศาสนาอื่นอย่างไร มีเหตุผล  
หรือไม่ เราจะได้อะไรด้วยตัวเอง ด้วยวิจารณญาณของเรา

การศึกษาเรื่องศาสนาที่ตายไปแล้ว ทำให้เราได้เห็น  
ร่องรอยของศาสนาปัจจุบันหลายศาสนา ว่าใกล้เคียงกับ  
ศาสนาที่ตายไปแล้วอย่างไรบ้าง มีการรับเอาความคิดอ่าน  
ของศาสนาอื่นเข้าไว้ในศาสนาของตนอย่างไรบ้าง ตลอดจน  
ทำให้เห็นวิวัฒนาการของความเชื่อด้านในเรื่องเทพเจ้าว่าเป็น  
มาอย่างไร ?

---